

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ШОЛІНА ТЕТЯНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 37(09) Смаль-Стоцький

**ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ОСВІТНЬО-ГРОМАДСЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО
(1859 – 1938 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Пенішкевич Одарка Іванівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Завгородня Тетяна Констянтинівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри педагогіки;

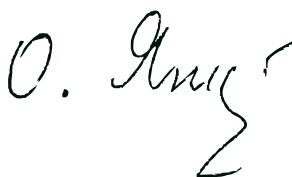
кандидат педагогічних наук, доцент
Герцюк Дмитро Дмитрович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Захист відбудеться « 13 » жовтня 2011 року о 9³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розіслано 12 вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах глобалізації сучасного світу, інтеграції України в європейський освітній простір все більшого значення набуває гармонійне поєднання загальнонародського та національного в освіті. Розвиваючись як частина світового освітнього простору, українська система освіти повинна зберігати національні особливості та враховувати історичний розвиток вітчизняної школи, здобутки педагогів минулого.

Потреба оптимального поєднання класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, підтримки нерозривного зв'язку з національною історією та культурою увиразнена в нормативних документах та законодавчих актах, що регулюють розвиток освіти в Україні. Тому важливим видається сучасне переосмислення історії вітчизняної школи та педагогічної думки, вивчення теоретичного доробку й практичної діяльності визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого.

Незаперечним свідченням актуальності заявлених позицій є дослідження педагогічної діяльності та творчості окремих персоналій як самостійний напрям історико-педагогічних розвідок, обґрунтований у наукових працях Д.Герцюка, Н.Гупана, О.Сухомлинської та інших. Учені доводять, що без всебічного вивчення спадщини вітчизняних педагогів неможливо побудувати правдиву загальнонаціональну історію педагогіки. Саме завдяки таким комплексним працям, як „Українська історіографія історії педагогіки” (2002 р.), „20 видатних українських педагогів” (2002 р.), „Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.)” (2003 р.), „Українська педагогіка в персоналіях” (2005 р.) та іншим, у науковий обіг введено багато матеріалів, присвячених творчості українських діячів, які зробили певний внесок у розвиток національного шкільництва та освіти. Наукові дослідження Г.Белан, Г.Бугайцевої, Б.Гречиної, О.Джус, Ю.Калічака, Р.Кіри, Т.Когут, А.Марушкевич, Н.Пастушенко, Б.Ступарика, Л.Платаш та інших збагатили сучасні історико-педагогічні знання творчою спадщиною О.Барвінського, Г.Ващенка, Б.Грінченка, Ю.Дзеровича, А.Животка, О.Кониського, І.Огієнка, Ом.Поповича, С.Русової, В.Сімовича, С.Сірополка, значно розширили уявлення про роль освітян другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у національному культурно-освітньому розвитку.

Серед педагогів, які розробляли загальні засади розвитку освіти й виховання народу, належне місце необхідно відвести Степану Смаль-Стоцькому (1859 – 1938 рр.) – широковідомому науковцю, талановитому педагогу, політику, громадському діячеві. Працюючи у сфері освіти, С.Смаль-Стоцький суттєво вплинув на розбудову рідномовного шкільництва Буковини, вів активну просвітницьку роботу. Його діяльність, спрямована на формування національної свідомості українців, їх громадянське виховання, сприяла становленню українців краю як свідомих захисників своїх культурно-освітніх

інтересів. Вартою уваги є його плідна громадська та науково-педагогічна діяльність в еміграції.

За радянської доби постать Степана Смаль-Стоцького з відомих причин замовчувалася, хоча роль непересічної особистості академіка в освітньому й громадському житті Буковини окреслена ще його сучасниками: Д. Антоновичем, В. Бідновим, А. Веретельником, Л. Граничкою, М. Кордубою, Ом. Поповичем; а викладацька та наукова робота висвітлена його учнями – Л. Луцівим, І. Підгоренком, В. Сімовичем, О. Цісиком, К. Чеховичем; різноманітна творча діяльність – науковцями з діаспори М. Григором, К. Киселівським, П. Ковалівим, С. Наріжним, І. Новосівським.

Ім'я Степана Смаль-Стоцького знову почало згадуватися у газетно-журнальних публікаціях (С. Андрусів, В. Ботушанський, Г. Гришин-Грищук, Л. Коломієць, А. Круглашов, О. Масан, М. Нікірса, І. Чеховський, Г. Чигринова) та працях сучасних науковців-істориків (П. Брицький, В. Ботушанський, О. Добржанський) у 90-х р. ХХ ст. Найбільш ґрунтовне дослідження його життя і діяльності належить В. Даниленку та О. Добржанському й відображене у монографії „Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність”. У праці вміщено значний біографічний матеріал та акцентовано увагу на громадсько-політичній роботі С. Смаль-Стоцького, проте освітня діяльність педагога розглядається частково у контексті загального культурно-освітнього процесу.

Окремі відомості щодо освітньої діяльності С. Смаль-Стоцького знаходимо у працях з історії педагогіки Н. Гнесь, Т. Завгородньої, Т. Когут, І. Петрюк, Л. Платаш, Л. Тимчук, О. Цибанюк. Діяльність педагога коротко характеризується у монографічному дослідженні О. Пенішкевич „Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок ХХ ст.)”. Про різноаспектність поглядів на постать С. Смаль-Стоцького свідчать матеріали науково-практичних конференцій „Педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти і виховання” (1999 р.), „Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. і сучасна рецепція його доби” (2009 р.). Творчість академіка досліджували і українські філологи Н. Бабич, Б. Бунчук, Л. Коломієць, Л. Ткач. Однак його науково-педагогічна діяльність та освітні ідеї не висвітлені.

Таким чином, значущість постаті С. Смаль-Стоцького для національно-культурного розвитку України та відсутність ґрунтовних праць, які б характеризували освітню складову його діяльності й педагогічні погляди, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – „Педагогічні ідеї та освітньо-громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького (1859 – 1938 рр.)”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної роботи кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича „Історико-педагогічні та соціальні проблеми професійної підготовки кадрів для системи неперервної освіти і соціальних

служб” (державний реєстраційний номер 0233U001234). Тему дисертації затверджено Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 10 від 12.12.2002 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 9 від 29.11.2005 р).

Мета дослідження – охарактеризувати освітньо-громадську діяльність Степана Смаль-Стоцького, виокремити його педагогічні ідей та обґрунтувати їх актуальність в умовах розвитку сучасної освіти України.

Відповідно до мети визначені такі **завдання дослідження**:

- охарактеризувати чинники впливу на формування особистості й визначити основні напрями діяльності С. Смаль-Стоцького;
- проаналізувати зміст науково-педагогічної і громадсько-просвітницької діяльності ученого та з'ясувати суть його педагогічних ідей;
- визначити роль С.Смаль-Стоцького у розвитку шкільництва і освіти на Буковині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.;
- обґрунтувати перспективи творчої реалізації педагогічних ідей Степана Смаль-Стоцького в сучасній педагогічній науці і практиці.

Об'єкт дослідження – діяльність українських педагогів та просвітніх діячів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Предмет дослідження – освітня діяльність та педагогічні ідеї Степана Смаль-Стоцького в контексті національно-культурного розвитку українців кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Хронологічні межі дослідження – 1877 – 1938 рр., де нижня межа обумовлена першим проявом громадсько-просвітницької активності Степана Смаль-Стоцького – виданням з групою гімназійних товаришів збірки творів українських письменників „І.Онишкевича Руська Бібліотечка”, а верхня межа є роком смерті педагога.

Методологічною основою дослідження стали загальні положення теорії наукового пізнання; взаємообумовленість і взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних чинників, національного та загальнолюдського, теорії та практики у розвитку освіти. Дослідження ґрунтувалося на розумінні місця і ролі досвіду минулого в становленні сучасної педагогічної теорії і практики; необхідності вивчення явищ у конкретно-історичних умовах; принципах історизму, об'єктивності, системності, науковості, соціальної зумовленості й культуровідповідності.

У дослідженні використовувалися такі **методи**: *конкретно-пошукові* (пошук літератури, архівних джерел та матеріалів з проблеми дослідження); *теоретичні* (аналіз, систематизація, класифікація та узагальнення зібраних джерел і творчої спадщини педагога), *порівняльно-зіставний* (зіставлення подій та фактів біографії для визначення етапів становлення особистості просвітника; зіставлення творчої спадщини та досвіду практичної діяльності науковця й педагога задля виокремлення його педагогічних ідей); *історико-*

ретроспективний (вивчення наявних матеріалів у хронологічній послідовності для визначення основних періодів та напрямів діяльності педагога й характеристики їх змісту); *анкетування* студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ та вчителів ЗОШ для з'ясування їх позиції щодо актуальності ідей С.Смаль-Стоцького та виявлення стану реалізації ідей буковинського вченого в сучасній освітній галузі.

Джерельну базу дослідження становлять архівні документи *Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України* (фонди № 251, 331, 3859, 4026, 4404, 4405, 4465с); *Центрального державного історичного архіву України у м. Львові* (фонди № 2а, 129, 178, 309, 348, 362, 401, 663, 664); *Центрального державного історичного архіву України м. Києва* (фонд № 442); *Центрального державного архіву громадських об'єднань України* (фонд № 269); *Державного архіву Чернівецької області* (фонди № 3, 211); *відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка* (фонди № 3, 59, 61); *відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В.Стефаника* (фонди № 11, 167, 34, 48); *Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С.Пшеничного* (фотографії в додатках); науково-педагогічна, історична та історико-педагогічна література з фондів Державної наукової архівної бібліотеки, Національної бібліотеки України імені В.Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника, відділу рідкісної книги Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, матеріали періодичних видань (Чернівці, Львів, Прага) досліджуваного періоду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше:

- *визначено* основні чинники формування особистості С.Смаль-Стоцького (родинне оточення, соціально-політичне та культурне середовище, самоосвіта, співпраця з відомими культурними діячами, події суспільного та особистого життя тощо) та напрями його діяльності (науково-педагогічний, громадсько-політичний, організаційний та просвітницький);

- *комплексно охарактеризовано* науково-педагогічну і громадсько-просвітницьку діяльність С.Смаль-Стоцького на Буковині та в еміграції;

- *виокремлено* педагогічні ідеї С.Смаль-Стоцького, зокрема щодо формування національної свідомості українців в процесі просвітньої роботи засобами рідної мови та літератури, національної історії, української пісні, театрального мистецтва, ораторської майстерності; громадянського виховання населення через прищеплення демократичних цінностей (рівність всіх перед державою, самовідповідальність людини, гармонійне поєднання громадянських й особистих інтересів, знання своїх прав, свобод і обов'язків; ціннісне ставлення до праці); ролі рідної мови в культурно-освітньому розвитку народу; потреби виховання свідомих, відповідальних, критично мислячих особистостей.

У процесі дослідження *конкретизовано* вплив педагога на розвиток освіти і шкільництва Буковини досліджуваного періоду (розширення мережі навчальних закладів, протидія румунізації українських школярів і захист прав української мови в освіті та суспільному житті, удосконалення фахової підготовки вчителів та їх соціально-економічного становища, збільшення фінансування україномовних шкіл й ефективне управління освітою).

Подальшого розвитку набули перспективні напрями творчої реалізації ідей С.Смаль-Стоцького у сучасних умовах.

До наукового обігу введено невідомі та маловідомі архівні документи (ЦДІАЛ України - Ф. 401 (оп.1, спр. 109), Ф. 368 (оп.1, спр. 192); ЦДАГО України - Ф. 269 (оп. 1, спр. 392, 1099), (оп.2, спр. 236-245); ЦДАВО України - Ф. 4404 (оп.1, спр. 9, 13, 15, 16); Ф. 4405 (оп.1, спр. 50); ДАЧО - Ф. 211 (оп.1 спр. 3062, 3613, 4867, 7698, 7769, 8941, 9000, 11873).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що основні його положення і висновки використано у змісті навчальних курсів „Історія педагогіки”, „Педагогіка”, „Історія освіти та виховання на Буковині”, „Методика викладання української мови”, які читаються для студентів факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт № 17-14/386 від 07.02.2011 р.), Педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт № 365 від 02.02.2011 р.), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (акт № 1-7/51 від 04.02.2011 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт № 96 від 02.02.2011 р.). Результати дослідження стали основою для розробки циклу занять „Освітні погляди та громадсько-просвітницька діяльність Степана Смаль-Стоцького”, окремі елементи яких були включені в роботу семінарів Управління освіти Чернівецької міської ради для заступників директорів з навчально-виховної роботи та вчителів ЗОШ міста Чернівці (довідка № 01-15/234 від 08.02.2011 р.).

Педагогічні ідеї С.Смаль-Стоцького, результати узагальнення доробку його освітньої та громадської діяльності можуть бути використані в навчально-виховному процесі та лекційно-просвітницькій роботі закладів педагогічної та післядипломної освіти, у написанні підручників, науково-методичних і навчальних посібників з історії педагогіки України, курсових, дипломних і магістерських робіт з теорії та історії педагогіки.

Апробація матеріалів дослідження здійснювалася шляхом виголошення доповідей на *Міжнародних* – „Дні науки 2005” (Дніпропетровськ, 2005 р.), „The Science: theory and practice” (Prague-Dnepropetrovsk-Belgorod, 2005 р.), „Проблеми якості природничої педагогічної освіти” (Полтава, 2006 р.), „Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. і сучасна рецепція його доби” (Чернівці, 2009 р.), „Особистість у просторі культури” (Севастополь, 2010 р.),

Всеукраїнських – „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (Київ, 2005 р.), „Україна наукова” (Київ, 2009 р.), „Соціум. Наука. Культура” (Київ, 2010 р.), „Теоретичні та практичні проблеми розвитку та реалізації потенціалу особистості” (Одеса, 2010 р.), „Демократизація освіти: досвід, пошуки, перспективи” (Чернівці, 2010 р.), *міжвузівських* – „Інтеграція змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів” (Євпаторія, 2010 р.) наукових та науково-практичних конференціях; *щорічних звітних наукових конференціях кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* (2005 – 2010 рр.); під час просвітніх заходів зі студентами Педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича; у виступах на семінарах для вчителів та заступників директорів шкіл міста Чернівці, проведених Управлінням освіти Чернівецької міської ради (2009 – 2010 рр.).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображено у 27 публікаціях автора, із них 11 – у фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (504 позиції, з них 98 рукописних та архівних джерел) та додатків (61 сторінка). Загальний обсяг дисертації – 279 сторінок, з яких 179 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми роботи, аргументовано актуальність та висвітлено ступінь її розробленості; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи і джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення дисертації; відображено апробацію та впровадження результатів наукового пошуку.

У *першому розділі* „**Життєвий шлях і передумови становлення Степана Смаль-Стоцького як науковця та педагога**” охарактеризовано джерела дослідження, висвітлено основні віхи життя С.Смаль-Стоцького, проаналізовано чинники, що впливали на становлення особистості педагога, виділено напрями його творчої діяльності.

Хронологічний аналіз джерел дослідження, в яких висвітлюється життєвий шлях і творча діяльність С.Смаль-Стоцького, дав змогу розділити їх на три групи. Прижиттєві матеріали (1859-1938 рр.) представлені спогадами сучасників (громадських діячів, однодумців, учнів); статтями у періодичних виданнях (Буковини, Галичини, Австрії та Чехо-Словацької Республіки); епістолярною спадщиною академіка; архівними матеріалами. Здебільшого вони наповнені біографічними даними, висвітленням різнобічної діяльності та здобутків, критикою або розкриттям „величі” провідника українського національного відродження Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Праці, написані у період з 1939 по 1991 рр., більш об'єктивно оцінюють внесок С.Смаль-Стоцького у розвиток освіти і культури України. Водночас достовірність фактів, поданих у них (дослідження представників української

діаспори), викликає сумнів через недоступність першоджерел. Радянські вчені розглядали персоналію С.Смаль-Стоцького заангажовано, виокремлювали факти щодо діяльності просвітника, керуючись ідеологічним принципом та навішуванням ярлика „буржуазного націоналіста”.

З 1991 р. до сьогодні науковці виявляють підвищену цікавість до постаті С.Смаль-Стоцького, а тому дослідження творчого шляху просвітника цього періоду представлені на сторінках довідників, у доповідях істориків, українських філологів, педагогів на науково-практичних конференціях. Учені намагаються максимально об’єктивно переосмислити життєтворчість академіка.

Виокремлено три періоди творчого шляху педагога: галицький (1859-1878 рр.), буковинський (1878-1914 рр.) та еміграційний (1914-1938 рр.), кожен з яких відрізнявся соціально-економічними, суспільно-політичними, культурно-освітніми умовам, що впливали на його діяльність та розвиток ідей.

Степан Смаль-Стоцький народився 9 січня 1859 р. у селі Немилів Радеківського повіту Галичини у селянській родині. На формування світогляду просвітника значно вплинуло його найближче оточення, народні звичаї й традиції, уклад життя українського села та релігійної громади. Становлення особистості відбувалося в процесі здобуття освіти у сільській школі, „тривіальній” школі м. Радекова, „нормальній” школі м. Львова, Академічній, Польській та Другій львівській німецькій гімназії, проживання у бурсі Ставропігійського інституту. Контраст між родинним середовищем з його народною мовою, ціннісними настановами, що майбутній педагог почерпнув із самостійно прочитаного „Кобзаря” Т.Шевченка, і тиском польської та німецької культури, римо-католицької церкви, москвофільської пропаганди зумовив прихильність С.Смаль-Стоцького до народовського ідеологічного табору, утвердження у нього української національної ідеї, прагнення боротися за права й інтереси власного народу, підняття рівня культури та освіти. Сформовані погляди стали основою розробки педагогічних ідей С.Смаль-Стоцького щодо шляхів і засобів формування національної свідомості українців. Спілкування з вчителями та вихователями К.Секундою, В.Площанським, П.Свенціцьким, Герстманом, Фішером, І.Онишкевичем не тільки формувало особистість майбутнього академіка, але й сприяло встановленню високих стандартів щодо подальшої освітньої діяльності: відмінної фахової підготовки; майстерності вихователя; гармонійно розвиненої, високоморальної, гуманістично спрямованої особистості педагога.

Рано прилучившись до громадсько-просвітницької діяльності (видання у гімназії творів українських письменників „І.Онишкевича Руська Бібліотечка”), просвітник продовжив її на Буковині під час навчання у Чернівецькому університеті. Діючи у студентському товаристві „Союз”, а згодом у „Руській Бесіді” (1885-1914 рр.), „Руській школі” (1887-1914 рр.), „Руській Раді” (1870 р.), „Міщанській читальні” (1880 р.), „Руському Драматично-

Літературному Товаристві” (1884 р.), товариствах „Народний Дім” (1884 р.), „Буковинський Боян” (1895 р.), „Руська каса” (1896 р.), „Історичному товаристві” (1902 р.), „Союзі хліборобських спілок „Селянська Каса” (1903-1913 рр.) та інших українських культурно-освітніх товариствах краю, педагог здійснював плідну діяльність, удосконалював форми і методи просвітницької роботи зі студентами, міщанами та селянами, боровся за права українців краю, розбудову рідномовного шкільництва.

У безпосередньому спілкуванні та листуванні з лідерами національного руху, громадсько-культурними діячами (О.Барвінським, М.Васильком, Б.Грінченком, М.Грушевським, М.Драгомановим, В.Коцовським, В.Лукичем, О.Маковеєм, Є.Пігуляком, Ом.Поповичем, І.Франком та ін.) у С.Смаль-Стоцького розвивалися погляди на майбутнє рідного народу, невід’ємною складовою якого педагог вважав підвищення освітнього рівня кожного члена суспільства через просвітню роботу.

Вагомий вплив на формування наукових позицій С.Смаль-Стоцького мав Ф.Міклошич – найвідоміший славіст Європи досліджуваної доби. Основою методики наукових досліджень буковинського педагога стали глибокий аналіз фактів, ретельний збір дослідницьких матеріалів, уникнення поспішних висновків та непідтверджених фактами теорій. Під керівництвом віденського науковця педагог захистив дисертацію та пройшов випробування на посаду професора, очолив кафедру української мови в Чернівецькому університеті.

Активна наукова, викладацька та громадсько-просвітницька діяльність С.Смаль-Стоцького на Буковині доповнювалася участю в політичному житті краю, роботою у владних структурах: просвітник чотири рази обирався до Буковинського сейму (1892, 1898, 1904, 1911 рр.), був депутатом Віденського парламенту (1911-1918 рр.); членом уряду Буковини – Краєвого віділу, Ради Культури Краєвої, Залізничної державної ради, Краєвої Шкільної Ради. На всіх посадах С.Смаль-Стоцький опікувався українською освітою та культурою, за що був нагороджений 1908 р. командорським хрестом ордена Франца Йосифа, а 1911 р. йому присвоєно дворянський титул лицаря.

Надмірна концентрація духовної та адміністративної влади в руках С.Смаль-Стоцького, його лідерські позиції в українській спільноті Буковини викликали критику з боку політичних опонентів професора, зумовили непорозуміння з колегами та однодумцями, які яскраво проявились у період банкрутства „Селянської каси” (1912 р.), призвівши до його відходу від активного громадського життя краю та обережне ставлення в подальшому до опонентів.

Переломною подією у житті С.Смаль-Стоцького стала Перша світова війна, що зумовила виїзд педагога за межі Буковини. В еміграції (Австрія, Чехо-Словацька Республіка) педагог продовжував просвітницьку роботу в середовищі українських солдатів-військовополонених армії Російської імперії, січових стрільців, українських емігрантів у Празі, де проживав з 1919 року до

смерті. Тут академік активно залучався до наукової та викладацької діяльності (Висока торгівельна школа, Український Вільний Університет, наукові товариства, академії, установи), громадсько-просвітницької роботи (Союз українських журналістів та письменників на чужині, Український клуб, Академічний комітет, Товариство „Музей Визвольної Боротьби України”).

Отже, надзвичайно важливою для С.Смаль-Стоцького завжди була українська національна ідея, що спонукала просвітника до роботи задля рідного народу. Його педагогічна, наукова, громадська та просвітницька діяльність є свідченням вдалого поєднання в характері академіка українського національного світогляду з менталітетом європейця, законослухняного громадянина Австро-Угорської імперії.

У другому розділі „**Науково-педагогічна діяльність та ідеї Степана Смаль-Стоцького**” з’ясовано сутність педагогічних поглядів просвітника, проаналізовано його історико-педагогічні дослідження, наукову та викладацьку роботу, спрямовану на реформування викладання української мови у школах Австро-Угорщини.

Ліберальність законодавства Австро-Угорщини та водночас національний тиск німців і румун зумовили потребу захисту власних національних інтересів буковинських українців, що могли бути задоволені лише за умови об’єднання зусиль співвітчизників. Таке об’єднання було можливе на основі спільної ідеології, якою мала стати національна ідея, а тому однією з пріоритетних проблем, що розглядав С.Смаль-Стоцький, було формування національної свідомості українців Буковини. Погляди педагога на шляхи такої роботи втілювалися у його просвітній діяльності, в промовах на зборах культурно-освітніх товариств краю, у статтях у періодичних виданнях. Він розглядав найефективніші засоби формування національної свідомості буковинських українців, спонукав однодумців до активної діяльності у справі виховання народу.

Не менш важливим напрямом роботи просвітник вважав громадянське виховання населення, що дасть змогу українцям успішно розвиватися в межах Австро-Угорської імперії, гармонійно взаємодіяти з іншими етнічними групами. На думку педагога, водночас із поширенням серед народу базових знань про устрій держави та особливості взаємодії людини і суспільства, необхідно працювати над вихованням таких громадянських якостей: розуміння власних прав та обов’язків у державі, свідома участь у житті держави і громади, активна життєва позиція, паритет особистих та громадських інтересів у свідомості кожного українця.

Педагогічні ідеї просвітника за об’єктом і змістом діяльності умовно розділено на чотири групи:

- щодо соціального середовища (становлення пріоритету освіти і науки в суспільстві; об’єднання впливів всіх соціальних інституцій у справі виховання підростаючого покоління; рівність усіх націй у суспільному житті та здобутті

освіти);

- щодо виховання особистості (формування високоморальної, свідомої, відповідальної особистості, господаря з критичним мисленням, здатного досягати успіху у справах);

- щодо професії педагога (підняття престижу вчительської професії у суспільстві, усвідомлення ролі вчителя у розвитку нації);

- щодо мови (здобуття освіти рідною мовою; розширення сфер вживання української мови у громадському житті; вільне використання та захист мов інших націй).

Важливою сферою наукових інтересів С.Смаль-Стоцького були проблеми історії розвитку освіти на Буковині. Основні результати досліджень педагога відображено у статтях „Нова руська школа”, „Наука руської мови в школах середніх на Буковині”, „Літературне товариство „Руська Бесіда”. 25 років” та в комплексній монографії „Буковинська Русь”, у яких дослідником вперше проаналізовано розвиток освіти українців Буковини з часів Галицько-Волинського князівства до II половини XIX ст.; висвітлено генезу крайового шкільництва, зміни громадської думки щодо освіти, еволюцію державної політики в освітній сфері; проаналізовано релігійне та літературне життя громади як провідні чинники виховання народу; розкрито роль окремих персоналій у розвитку освіти краю.

Основними науковими дослідженнями С.Смаль-Стоцького були „Grammatik der Ruthenischen (Ukrainische) Sprache” („Грамматика руської (української) мови”), „Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов та їх взаємне споріднення”, „Найближчі завдання славістики і україністики”, „Українська мова. Її початки, розвиток та характеристичні прикмети”, „Питання про східнослов'янську прамову” та ін. Лінгвістичні праці академіка характеризувались інноваційним поглядом на зародження та місце української мови серед інших слов'янських мов, бо вчений розглядав їх виникнення на основі об'єднання етнічних груп у більші спільноти, тоді як сучасні йому науковці були переконані у дробленні, розпаді цілісності мовних діалектів.

Найбільша кількість літературознавчих праць Степана Смаль-Стоцького присвячена Т.Шевченкові, хоча вчений також досліджував творчість О.Кобилянської, І.Котляревського, В.Стефаника, Ю.Федьковича, І.Франка. У своїх розвідках вчений характеризує культурно-освітнє середовище становлення письменника чи поета, умови й чинники впливу на його світогляд, морально-етичні проблеми, підняті у творчості, та їх вплив на свідомість народу, виховання у читача кращих людських якостей. Праці С.Смаль-Стоцького мають значний виховний потенціал, що підтверджує багаторічна викладацька діяльність професора.

Значним є внесок С.Смаль-Стоцького у розвиток українського наукового співтовариства: вчений друкував результати досліджень в авторитетних журналах; брав участь у діяльності наукових товариств, був серед фундаторів

академії наук; контактував з багатьма відомими вітчизняними й зарубіжними дослідниками та літераторами; підтримував українську науку в еміграції.

Учений заохочував до серйозної наукової роботи своїх студентів, які продовжили розпочаті вчителем дослідження (Л.Луців, В.Сімович, О.Цісик, К.Чехович). У своїй викладацькій роботі С.Смаль-Стоцький реалізовував організаторську, інформаційну, орієнтовно-регулятивну, трансформаційну й мобілізуючу функції викладача.

Як педагог і мовознавець С.Смаль-Стоцький вважав рідну мову основою становлення світогляду особистості, розвитку мислення, національного та морального виховання дитини. Професор був ініціатором заміни застарілого етимологічного шкільного правопису української мови на новий, фонетичний; сприяв удосконаленню методики викладання української мови у школі, вимагаючи її вивчати на основі внутрішніх законів мови, з огляду на те місце, яке займає рідна мова в житті дитини. У співавторстві з професором Т.Гартнером С.Смаль-Стоцький написав підручник з граматики української мови для середньої ланки освіти, що значно відрізнявся від тодішніх шкільних підручників, бо забезпечував пізнання мовних явищ у цілісності, сприяв формуванню мовної свідомості дитини. „Руська грамика” містила цінні філологічні інновації та володіла значним виховним потенціалом, а тому була широко розповсюджена на західноукраїнських землях до 1940-х рр.

У *третьому розділі* „**Степан Смаль-Стоцький як громадсько-просвітницький діяч**” охарактеризовано роботу педагога, спрямовану на розбудову шкільництва та освіти Буковини, захист національних інтересів українців краю, просвіту сільського населення. Охарактеризовано редакторську та публіцистичну діяльність професора, його просвітницьку роботу в еміграції, простежено реалізацію освітніх поглядів педагога на сучасному етапі розвитку суспільства, обґрунтовано необхідність їх подальшого творчого впровадження.

Найбільш плідною просвітницька діяльність С.Смаль-Стоцького була на Буковині. Вона відзначалася посиленою увагою педагога до розвитку україномовного шкільництва краю, просвіти буковинських українців. Зосереджуючи увагу на початковій, середній, вчительській освіті, управлінні шкільництвом, просвітник намагався вирішити основні проблеми галузі через збір та аналіз статистичних даних і фактів порушень прав українців в освіті; подання депутатських запитів та звернень від імені культурно-освітніх товариств до органів державної влади; ініціювання різноманітних справ для розвитку україномовної освіти на зборах культурно-освітніх товариств краю та підтримку діючих напрямків їх діяльності; привернення уваги громадськості до проблем українського шкільництва через виступи на засіданнях громадських об'єднань та народних вічах, промови на засіданнях Буковинського сейму.

Як депутат, урядовець, член більшості українських культурних товариств Буковини, діючих у кінці XIX – початку XX ст., С.Смаль-Стоцький здійснював різнопланову діяльність, спрямовану на захист національних інтересів

українців (забезпечення вільного функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя; українського представництва у владних структурах; покращення соціального та матеріального забезпечення вчительства; зміцнення економічного становища селян, вирішення їх нагальних проблем). Задля поширення просвіти серед населення С.Смаль-Стоцький ініціював та підтримував курси для неписьменних, „людовий університет”, курси фахової та „вищої селянської освіти”; відкривав читальні; проводив просвітні бесіди та виголошував промови на вічах; організовував змістовне дозвілля буковинців; розбудовував громадський рух краю.

Повноправною складовою громадсько-просвітницької роботи С.Смаль-Стоцького була його редакторська та публіцистична діяльність: видання науково-педагогічного журналу „Руська школа”, крайових часописів „Руська Рада”, „Хлібороб”; участь у виданні газет „Буковина”, „Народне багатство”, „Вісник Союзу руських хліборобських спілок”; вміщення статей у часописах „Буковинський православний календар”, „Діло”, „Зоря”, „Народний голос”, „Правда” та ін., у яких академік популяризував власні погляди на культурно-освітній розвиток буковинців, сприяв просвіті сільського населення.

В еміграції С.Смаль-Стоцький здійснював різнопланову діяльність у Просвітньому відділі Союзу Визволення України в таборі військовополонених м. Фрайштадт (Австрія), на посаді голови Центральної управи Українських січових стрільців під час Першої світової війни. Шляхом організації різноманітних навчальних курсів українознавчого характеру, спілкування з людьми на вічах та загальних зборах, підготовки вчительських кадрів, допомоги в роботі культурно-освітнім товариствам С.Смаль-Стоцький сприяв формуванню національної свідомості українців, підняттю їх загального культурного рівня, бо саме у них просвітник вбачав основу для виховання особистостей, здатних створити, захищати й розбудувувати власну державу.

У Празі до цілей просвітньої роботи вченого додається формування позитивного іміджу українців у Чехо-Словацькій Республіці, прагнення допомогти співвітчизникам зберігати національну ідентичність та адаптуватися поза межами рідного краю, об'єднатися для примноження культурного надбання власного народу. Ці завдання С.Смаль-Стоцький реалізує через проведення публічних лекцій, видання популярної літератури, організацію діяльності культурних товариств українських емігрантів („Товариство допомоги українським ученим”, Український клуб, „Союз українських журналістів і письменників на чужині” та ін.), розбудову музейної справи (товариство „Музей Визвольної Боротьби України”).

Порівняння педагогічного доробку професора та актуальних завдань освіти, виражених в її нормативно-правовій базі, дає змогу стверджувати, що ідеї просвітника співзвучні із сучасними підходами щодо розвитку освітньої галузі. Опитування 479 майбутніх педагогів та вчителів показало, що респонденти вважають педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького важливими на

сьогоднішній день, але недостатньо реалізованими (більше 71% всіх оцінок). Особливо респонденти відзначили відображені у творчості С.Смаль-Стоцького погляди щодо виховання активного, законотворчого громадянина, готового відстоювати свої права у державі; свідомої, відповідальної, критично мислячої особистості; забезпечення можливостей здобуття освіти рідною мовою.

На підставі узагальнення результатів дослідження зроблено такі **висновки**.

1. На становлення особистості й педагогічних поглядів Степана Смаль-Стоцького вплинули фактори: соціально-економічне, суспільно-політичне та культурне середовище Галичини (1859 – 1878 рр.), Буковини (1878 – 1914 рр.) та Чехо-Словацької Республіки (1920 – 1938 рр.); морально-етичний клімат родинного життя; традиції українського села; ополячення та окатоличення в початковій школі; боротьба в суспільстві народовських та москвофільських ідейних течій, пропаганда москвофільської ідеології у бурсі; особисті контакти з талановитими вчителями та викладачами у процесі здобуття середньої та вищої освіти (К.Секунда, В.Площанський, П.Свенціцький, Герстман, Фішер, І.Онишкевич); самоосвіта (читання „Кобзаря” Т.Шевченка, університетська підготовка, наукова робота у Відні під керівництвом Ф.Міклошича, подорож Європою для вивчення особливостей організації освіти дорослих тощо); досвід громадсько-культурної діяльності (видання „І.Онишкевича Руської Бібліотечки”, студентське товариство „Союз”, згодом – активна участь у „Руській Бесіді”, „Руській школі” та інших українських товариствах); тісна співпраця з видатними діячами національно-культурного життя досліджуваного періоду (М.Васильком, О.Маковеєм, Є.Пігуляком, Ом.Поповичем та ін., листування з О.Барвінським, Б.Грінченком, М.Грушевським, М.Драгомановим, В.Коцовським, В.Лукичем, І.Франком та ін.); події особистого та суспільного життя. Основними подіями, що спричинили кардинальні зміни світогляду педагога, стали банкрутство „Селянської каси”, Перша світова війна та визвольні змагання українського народу, еміграція.

2. Основою світогляду С.Смаль-Стоцького була українська національна свідомість, яка поєднувалася з активною життєвою позицією, ініціативністю та наполегливістю у досягненні цілей, спрямованістю на підвищення рівня добробуту рідного народу. Провідними напрямками його роботи були науково-педагогічна, громадсько-політична, організаційна та просвітницька діяльність. Водночас уся діяльність С.Смаль-Стоцького сприяла вирішенню освітніх завдань, задоволенню потреб українців у цій галузі, її розвиток та зміцнення, формуванню у співвітчизників прагнення до постійного самовдосконалення, вихованню в них кращих людських якостей.

3. Аналіз періодичних видань, епістолярної спадщини та праць С.Смаль-Стоцького переконливо доводить, що основними *педагогічними ідеями* професора були: забезпечення домінування у виховному процесі серед українців громадянського виховання та формування національної свідомості, які реалізовувалися під час просвітньої діяльності педагога. Підґрунтям

здійснення етноцентричної просвіти, прищеплення громадянських цінностей, формування активної життєвої позиції населення була діяльність, спрямована на ліквідацію неграмотності, підняття рівня загального й культурного розвитку народу. Провідну роль у просвітній роботі педагог відводив інтелігенції, духовенству, вчителям, молоді в культурно-освітніх товариствах краю, батькам. Основними засобами формування національної свідомості С.Смаль-Стоцький визначав рідну мову та літературу, історію, музеї, театр, українську пісню та живе спілкування. Вищеозначені погляди академіка співзвучні з ідеями його сучасників – Б.Грінченка, Ю.Федьковича, І.Франка та ін., а тому є складовою загальноукраїнської педагогічної думки.

На думку С.Смаль-Стоцького, рівність усіх громадян перед державою, самовідповідальність людини, гармонійне поєднання в її життєвих пріоритетах громадянського та особистого, усвідомлення своїх прав, свобод і обов'язків, відповідальне ставлення до праці мають стати провідними цінностями у громадянському вихованні народу.

Окрім творчої спадщини, педагогічні ідеї С.Смаль-Стоцького чітко простежуються у його багатоаспектній науково-педагогічній та громадсько-просвітницькій роботі: необхідність формування сприятливого для освіти середовища; виховання господаря, високоморальної, свідомої, відповідальної, критично мислячої особистості; посилення ролі вчительства у суспільстві та покращення ставлення до педагогів; забезпечення рідномовної освіти, пріоритет української мови та вільне вживання інших мов.

4. Ідеї щодо впливу національної свідомості українців, їх громадянської освіченості, активної життєвої позиції на суспільне життя були досліджені С.Смаль-Стоцьким в історичному контексті у процесі вивчення минулого освіти Буковини. Учений був першим, хто зацікавився освітою українців краю та комплексно дослідив її, визначивши історичну обумовленість сучасних йому культурно-освітніх проблем Буковини.

Крім історико-педагогічних розвідок, *науково-педагогічна діяльність* С.Смаль-Стоцького представлена науковими дослідженнями в галузі українського мово- та літературознавства, які професор використовував у викладацькій роботі; участю в діяльності поважних українських та європейських наукових товариств, інститутів, конференцій; листуванням з колегами та фахівцями зі своєї спеціальності; популяризацією української мови та української науки у світі. Авторитет ученого підтверджує його обрання до складу фундаторів Української Академії Наук (Київ) та Української Могілянсько-Мазепинської Академії Наук (Прага). Професор уміло керував дослідницькою діяльністю учнів, які підтримували його підхід до наукової роботи – критичність, культуроцентричність, опора на ґрунтовний аналіз широкого масиву фактів, незалежність від думки загальноновизнаних авторитетів.

Результати власних наукових розвідок академік впроваджував у викладацьку роботу в Чернівецькому університеті, Високій торгівельній школі

та Українському Вільному Університеті в Празі, де він показав себе як майстерний лектор, талановитий вихователь, що здатен не тільки ефективно передавати знання, але й захоплювати власним прикладом.

Доповнювала науково-педагогічну діяльність академіка робота, спрямована на реформування шкільного правопису та методики викладання української мови у навчальних закладах Австро-Угорщини; створення у співавторстві інноваційного підручника з граматики української мови для середнього шкільництва.

5. Комплексний аналіз джерельної бази дослідження дав змогу визначити, що основна *громадсько-просвітницька діяльність* С.Смаль-Стоцького відбувалася протягом двох періодів – буковинського та еміграційного. Діяльність у кожному з цих періодів залежала від соціокультурних умов, у яких проживав педагог, та цілей, що ставив перед собою просвітник.

Буковинський період життя (1878 – 1914 рр.) характеризувався спрямованістю на розбудову україномовного шкільництва та освіти, підвищення культурно-освітнього рівня дорослого населення, захист національних інтересів українців краю. Працюючи в культурно-освітніх товариствах, уряді краю, державних інституціях, С.Смаль-Стоцький сприяв розвитку освіти та культури краю у різних аспектах, забезпечив міцне підґрунтя для успішної просвітньої роботи через економічний розвиток села, підтримку „райфайзенського” та кооперативного руху. Формами просвітньої діяльності педагога були: ініціювання та робота на курсах для неписьменних; відкриття та підтримка читалень; агітація за підвищення фахової компетентності буковинців; читання популярних „викладів” і „відчитів” для народу („людовий університет”); організація курсів „вищої селянської освіти”; проведення просвітніх бесід та виголошення промов на вічах; організація змістовного дозвілля буковинців; розбудова громадського руху краю. Редакторська та публіцистична діяльність С.Смаль-Стоцького включала написання та переклад просвітньої літератури для народу, редагування часописів та підготовка власних статей у тогочасних періодичних виданнях, де педагог сприяв формуванню національної свідомості читачів, популяризував власні погляди на минуле і сучасне культурно-освітнього розвитку українців краю, викривав недоліки освітнього середовища й окреслював шляхи їх подолання.

Під час еміграційного періоду громадсько-просвітницької діяльності (1914 – 1938 рр.) С.Смаль-Стоцький акцентував основну увагу на формуванні національної свідомості українців, збереженні їх культурної спадщини та національної ідентичності в умовах іноземного середовища через організацію просвітніх курсів українознавчого характеру, виховну роботу на вічах і зборах, підготовку вчительських кадрів, допомогу та співпрацю з культурно-освітніми товариствами, видання популярної літератури, розбудову українського музею.

6. Як викладач, урядовець, громадський діяч С.Смаль-Стоцький значно вплинув на розвиток шкільництва та освіти Буковини наприкінці ХІХ – початку

XX ст. Просвітник власною діяльністю, своїм авторитетом, співпрацею з колегами та координацією діяльності громадських об'єднань спричинився до розвитку освітньої інфраструктури краю, протидії румунізації українських школярів, розширення прав української мови в освіті та суспільному житті, удосконалення фахової підготовки вчителів та покращення їх соціально-економічного становища, збільшення фінансування українських шкіл і налагодження ефективного управління освітою.

С.Смаль-Стоцький разом з однодумцями та колегами домогся впровадження фонетичного правопису української мови в школах Австро-Угорщини, що значно полегшило процес навчання, дало ширші можливості для національного виховання підрастаючого покоління. Педагог сприяв зміні методики викладання рідної мови українським дітям, вимагав відходу від схоластичної моделі навчання, творчості вчителя у формуванні системи мови у свідомості дитини, що реалізовувалося через запровадження у школах підручника з граматики української мови С.Смаль-Стоцького й Т.Гартнера.

Професор підготував ціле покоління висококваліфікованих вчителів для середніх шкіл Буковини, які впроваджували нові підходи до викладання української мови, активно продовжували самоосвіту, володіли високим рівнем національної свідомості та готовністю формувати її у молоді.

7. Порівняльний аналіз пріоритетних напрямів генези сучасної освітньої галузі, виражених у нормативних документах, та педагогічних поглядів С.Смаль-Стоцького показав, що доробок буковинського педагога зберігає свою актуальність в умовах сьогодення. Його ідеї щодо шляхів реалізації виховного процесу за багатьма позиціями співпадають із стратегічними завданнями розвитку освіти та шкільництва, закріпленими у сучасних законодавчих актах. Проте, як показало опитування студентів педагогічних спеціальностей та вчителів м. Чернівці, часто вищеозначені ідеї залишаються декларативними, а тому потребують подальшої популяризації та впровадження.

Здійснене дослідження не вичерпує всієї порушеної нами проблематики. Перспективним можуть бути дослідження виховного потенціалу наукової спадщини С.Смаль-Стоцького; його ролі у розвитку журналістики та видавничої справи на Буковині; потребують опрацювання документи та матеріали, присвячені діяльності С.Смаль-Стоцького, які зберігаються в архівах та бібліотеках Відня й Праги, німецькомовні праці професора.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

I. Статті у наукових фахових виданнях

1. Шоліна Т. Громадсько-просвітницька діяльність Степана Смаль-Стоцького / Тетяна Шоліна // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2005. – Вип. 20. – С. 250–254.

2. Шоліна Т. Роль Степана Смаль-Стоцького в діяльності українських просвітницьких товариств на Буковині кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Шоліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2005. – Вип. 262 : Серія: Педагогіка і психологія. – С. 192–198.
3. Шоліна Т. Роль Степана Смаль-Стоцького в організації взаємодії державних і громадських інституцій у справі просвіти населення Буковини кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Шоліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2005. – Вип. 263 : Серія: Педагогіка і психологія. – С. 201–205.
4. Шоліна Т. „Руська граматика” Степана Смаль-Стоцького і Федора Гартнера: історія створення, характерні особливості та вплив на розвиток рідномовної освіти / Тетяна Шоліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2006. – Вип. 284 : Серія: Педагогіка і психологія. – С. 182–187.
5. Шоліна Т. Внесок Степана Смаль-Стоцького в розвиток науки та вищої освіти на Буковині (кін. XIX – поч. XX ст.) / Тетяна Шоліна // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2006. – Вип. 13 : Педагогіка. – С. 195–204.
6. Шоліна Т. Співпраця О.Поповича і С.Смаль-Стоцького в культурно-освітньому житті Буковини (кін. XIX – поч. XX ст.) / Тетяна Шоліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2006. – Вип. 316 : Серія: Педагогіка і психологія. – С. 201–204.
7. Шоліна Т. Степан Смаль-Стоцький як провідник культурно-освітнього руху на Буковині кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Шоліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2006. – Вип. 317 : Серія: Педагогіка і психологія. – С. 186–192.
8. Шоліна Т. Науково-освітня та громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького в еміграції (1914-1938) / Тетяна Шоліна // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал. – Суми, 2009. – № 1. – С. 65–74.
9. Шоліна Т. Степан Смаль-Стоцький – історик української освіти на Буковині / Тетяна Шоліна // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. 28/29. – С. 187–191.
10. Шоліна Т. Громадянське виховання як обов’язкова умова становлення людини в соціумі (в освітніх поглядах Степана Смаль-Стоцького) / Тетяна Шоліна // Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам’янець-Подільський, 2010. – Вип. 14 : Серія соціально-педагогічна. – С. 253–257.
11. Шоліна Т. Педагогічні ідеї, освітня та громадська діяльність С. Смаль-Стоцького / Тетяна Шоліна // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк, 2011. – № 1(8). – С. 39–41.

II. Публікації в інших виданнях

12. Шоліна Т. Досвід патріотичного виховання в практичній діяльності та творчому доробку Степана Смаль-Стоцького / Тетяна Шоліна // Дні науки '2005 : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Т. 23 : Педагогіка. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 45–47.

13. Шоліна Т. Науково-педагогічна діяльність та освітні погляди Степана Смаль-Стоцького / Тетяна Шоліна // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф, (Київ, 12–13 травня 2005 р.). – К., 2005. – Т. 4. – С. 204–207.

14. Шоліна Т. Роль Степана Смаль-Стоцького в просвіті українського населення Буковини кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Шоліна // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці : збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 212–216.

15. Шоліна Т. Роль Степана Смаль-Стоцького у розвитку освіти і культури на Буковині кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Шоліна // The Science: theory and practice : materials of final international scientifically-practical conference. – Prague ; Dnepropetrovsk ; Belgorod, 2005. – Vol 17 : Pedagogical sciences. – P. 69–72.

16. Шоліна Т. Участь Степана Смаль-Стоцького у підготовці вчителів української мови в Чернівецькому університеті на Буковині кінця XIX- початку XX століття / Тетяна Шоліна // Проблеми якості природничої педагогічної освіти : зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. М. В. Гриньової. – Полтава, 2006. – С. 260–262.

17. Шоліна Т. Співпраця О.Поповича і С.Смаль-Стоцького в культурно-освітньому житті Буковини (кін. XIX – поч. XX ст.) / Тетяна Шоліна // Реалізація педагогічних ідей Омеляна Поповича у сучасній школі : методичний посібник / укл. Л. Б. Платаш, Д. І. Пенішкевич, Н. К. Крамар, Л. М. Федоренко. – Чернівці, 2007. – С. 44–47.

18. Шоліна Т. Роль Степана Смаль-Стоцького у формуванні особистості Василя Сімовича як науковця і громадського діяча / Тетяна Шоліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2008. – Вип. 312/313 : Серія: Слов'янська філологія. – С. 152–156.

19. Шоліна Т. Роль Степана Смаль-Стоцького в пропаганді культури, образования и здорового способа жизни на Буковине конца XIX – начала XX веков / Татьяна Шоліна // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2009. – № 12. – С. 45–48.

20. Шоліна Т. Історія українського шкільництва на Буковині в творчій спадщині Степана Смаль-Стоцького / Тетяна Шоліна // Україна наукова : матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (21–23 грудня 2009 р.). – К., 2009. – Ч. 4. – С. 60–64.

21. Шоліна Т. Степан Смаль-Стоцький як вихователь, творець національної свідомості / Тетяна Шоліна // Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби : тези доповідей Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 19–21 лютого 2009 р.). – Чернівці, 2009. – С. 125–126.

22. Шоліна Т. Украинская национальная идея в образовательных взглядах Степана Смаль-Стоцкого / Татьяна Шоліна // Соціум. Наука. Культура : матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (26–28 січня 2010 р.). – К., 2010. – Ч. 3. – С. 41–44.

23. Шоліна Т. Викладацька діяльність Степана Смаль-Стоцького як зразок ефективної організації навчальної та наукової роботи студента ВНЗ / Тетяна Шоліна // Інтеграція змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Євпаторія, 30–31 березня 2010 р.) / Євпаторійський інститут соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (Ялта). – Євпаторія, 2010. – С. 163–167.

24. Шоліна Т. Громадсько-просвітницька діяльність С. Смаль-Стоцького на Буковині (кінець XIX – початок XX століття) / Тетяна Шоліна // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти : науково-методичний журнал. – Чернівці, 2010. – С. 79–81.

25. Шоліна Т. Педагогічні погляди Степана Смаль-Стоцького та їх реалізація в сучасних умовах розвитку освіти / Тетяна Шоліна // Особистість у просторі культури : матеріали II Севастопольського Міжнародного науково-практичного симпозіуму (23 вересня 2010 р.) / за ред. Г. О. Балла, О. Б. Бовть. – Севастополь, 2010. – С. 100–102.

26. Шоліна Т. Редакторська та публіцистична діяльність Степана Смаль-Стоцького / Тетяна Шоліна // Демократизація освіти: досвід, пошуки, перспективи : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 23 вересня 2010р.) / Чернівецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Чернівці, 2010. – С. 58–59.

27. Шоліна Т. Формування світогляду Степана Смаль-Стоцького в контексті культурного розвитку австрійських українців кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Шоліна // Теоретичні та практичні проблеми розвитку та реалізації потенціалу особистості : матеріали Всеукраїнської конференції молодих науковців [„Розквітання – 3”], (Одеса, 26 квітня 2010 р.). – Одеса, 2010. – С. 94–97.

АНОТАЦІЇ

Шоліна Т.В. Педагогічні ідеї та освітньо-громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького (1859-1938 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира

Гнатюка. – Тернопіль, 2011.

У дисертації здійснено цілісний аналіз педагогічних ідей та освітньо-громадської діяльності С.Смаль-Стоцького. Висвітлено основні віхи життя та чинники становлення особистості С.Смаль-Стоцького як науковця й педагога, визначено напрями життєтворчості академіка: науково-педагогічний, громадсько-політичний, організаційний, просвітницький. Виокремлено основні педагогічні ідеї просвітника. З'ясовано його внесок у дослідження історії освіти на Буковині. Охарактеризована наукова та викладацька діяльність педагога, робота професора, спрямована на реформування викладання української мови в школах Австро-Угорщини кін. XIX – поч. XX ст. Досліджена сутність громадсько-просвітницької роботи С.Смаль-Стоцького на Буковині, під час Першої світової війни та в еміграції. Доведена актуальність педагогічних ідей просвітника та необхідність їх практичної реалізації в сучасних умовах.

Ключові слова: Степан Смаль-Стоцький, педагогічні ідеї, освіта, науково-педагогічна діяльність, громадсько-просвітницька діяльність.

Шолина Т.В. Педагогические идеи и образовательно-общественная деятельность Степана Смалья-Стоцкого (1859-1938 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации произведен целостный анализ педагогических идей и образовательно-общественной деятельности С.Смаль-Стоцкого. Историко-ретроспективный подход дал возможность раскрыть основные вехи жизни С.Смаль-Стоцкого и ряд факторов, способствовавших становлению его личности как ученого и педагога (социально-экономические, общественно-политические и культурно-образовательные условия среды проживания; влияние семьи, учителей и воспитателей; борьба в обществе идеологических течений москвофильства и народничества; самообразование; события общественной, личной жизни и т.д.). Обозначены направления жизнедеятельности академика: научно-педагогическое, общественно-политическое, организационное, просветительское. Выделены основные педагогические идеи С.Смаль-Стоцкого, в частности формирование национального сознания украинцев и гражданское воспитание населения, которые реализовывались через просветительскую деятельность, направленную сначала на преодоление неграмотности, поднятие общего культурного уровня населения, а потом на этноцентрическое просвещение, привитие гражданских ценностей, формирование активной гражданской позиции буковинских украинцев. Также идеи С.Смаль-Стоцкого условно разделены на четыре категории: относительно социальной среды (способствующей

образовательному процессу), воспитания личности (воспитательный идеал), профессии педагога (роль в жизни общества и улучшение социально-экономического положения), языка общения (употребление родного языка в обучении и общественной жизни). Охарактеризованы историко-педагогические изыскания С. Смаль-Стоцкого, его научная и преподавательская деятельность в Черновцах и Праге. Деятельность С. Смаль-Стоцкого, направленная на реформирование обучения украинскому языку в школах Австро-Венгрии, раскрыта через призму его борьбы за введение нового фонетического принципа правописания и создание в соавторстве с Т. Гартнером учебника по украинской грамматике для средних учебных заведений.

Общественно-просветительская деятельность педагога на Буковине представлена его борьбой за национальные интересы украинцев края, деятельностью, направленной на просвещение населения, организацию и развитие системы образования на родном языке, общественного движения, редакторской и публицистической работой, изданием литературы для народа. Как член большинства украинских культурных обществ, депутат Буковинского сейма и Венского парламента, вице-маршалок Буковины, член Краевого Школьного Совета, Совета Культуры и т.д. профессор комплексно влиял на улучшение культурно-образовательной ситуации в крае.

Также охарактеризована просветительская деятельность С. Смаль-Стоцкого в эмиграции – во время Первой мировой войны в Австрии, в 1920-30-х гг. – в Чехо-Словацкой Республике. Обоснована актуальность и потребность творческой реализации педагогических идей профессора на современном этапе развития педагогической теории и практики.

Ключевые слова: Степан Смаль-Стоцкий, педагогические идеи, образование, научно-педагогическая деятельность, общественно-просветительская деятельность.

Sholina T.V. The Pedagogical ideas and educational-public activity of Stepan Smal-Stotsky (1859-1938) – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of pedagogical sciences from speciality 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2011.

The dissertation presents a complete analysis of pedagogical ideas and educational-social activities of S. Smal-Stotsky. The main milestones of life and factors of S. Smal-Stotsky's becoming as a scholar and a teacher are elucidated; the directions of the academic's life such as: scientific-pedagogical, public-political, organizational and educational are defined.

The main pedagogical ideas of the enlightener and his contribution into the study of history of education in Bukovyna are singled out; the scientific and teaching activities of the educator are characterized; his work aimed at reforming of teaching Ukrainian language at schools of Austria-Hungary in the end. XIX - beg. XX century

is described.

The essence of social and educational work of S.Smal-Stotsky in Bukovyna, during the World War I and his emigration, is analyzed; the actuality of teaching ideas of the enlightener and the necessity of their practical implementation in modern conditions are proved.

Key words: Stepan Smal-Stotsky, pedagogical ideas, education, scientific-educational activity, public-educational activity.

Підписано до друку 8.09.2011 р. Формат 60х90/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 97/64

Віддруковано у видавничому центрі “Вектор”
46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2-Б,
Тел. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР №33 від 06 грудня 2007р.
СПД Созанський А. М.